

Karta pana Puscha - Jerzy Gągol, Gertruda Herman

Dotąd uważaliśmy ziemię polską jako skałę napływową i mało geologów obchodzącą, lecz teraz karta Pana Puscha kopalni i gór (...) uczyniła ją godną uwagi uczonych - zagadnął wielki uczoney i podróżnik Alexander von Humboldt (1769-1859) uszczęśliwionego tym wyróżnieniem początkującego wówczas geologa Tomasza Zana (1796-1855). Spotkanie miało miejsce 12 września 1829 r. w Orenburgu, przy południowym krańcu Uralu. Humboldt odbywał swą kolejną wielką wyprawę badawczą, Zan - kolejny rok zsyłki.

Jerzy Bogumił Pusch
(15.12.1790 r. w Kohren w Saksonii
- 2.10.1846 r. w Warszawie)

PRZYBYSZ Z SAKSONII

Georg Gottlieb Pusch przybył do Polski z ojczystej Saksonii w 1816 r., aby objąć profesurę w założonej w Kielcach przez ks. Stanisława Staszica Szkole Akademiczno-Górnictwej. Była to szósta w świecie uczelnia tego typu i pierwsza wyższa uczelnia w Kielcach. Jerzy Bogumił (bo takich imion używał w Polsce) Pusch miał 26 lat, ukończone studia w słynnej Akademii Górniczej we Freibergu (i wspaniałe rekomendacje jej profesorów), studia prawnicze w Lipsku i - w dorobku naukowym - kilka interesujących publikacji. Był zdolny (no, może z wyjątkiem talentu do języków, do czego jeszcze wrócimy), pracowity i ambitny.

W pierwszym opublikowanym po przyjeździe do Polski komunikacie naukowym (z nagłówkiem: Kielce w Królestwie Polskim, 25.01.1817 r.) badacz napisał: *Polska jest w Europie pod względem górniczym i mineralogicznym zupełnie nieznana, będę przeto uważał za swój obowiązek naświetlić stopniowo jej warunki w tym zakresie.*

MYŚLĄ I MŁOTKIEM

Młodzieńcze zobowiązanie - wobec nauki i swej drugiej ojczyzny z wyboru - w pełni zrealizował. Poza obowiązkami organizatora i wykładowcy Akademii oraz asesora w Głównej Dyrekcji Górniczej, od pierwszych dni pobytu w Kielcach Pusch rozpoczął intensywne terenowe badania geologiczne, choć - jak zauważył - jest tutaj trudniej, uciążliwiej i niedogodniej zbadać jedną milę kwadratową niż 10 w Saksonii. Wyruszał w teren z kompasem geologicznym, młotkiem i... otwartą głową. Zgodnie z dewizą geologów: „mente et malleo” (myślą i młotkiem).

Plonem badań J.B. Puscha był pierwszy nowoczesny w treści i w formie opis budowy geologicznej Polski. To obszerne dzieło („Geognostische Beschreibung von Polen...”) ukazało się w dwu tomach, w Niemczech, w 1833 i 1836 r. W 1837 r. uzupełnione zostało kompletem map geologicznych („Geognostischer Atlas von Polen”) i księgą poświęconą opisowi występujących w Polsce skamieniałości („Polens Paläontologie...”).

Wyniki swoich badań w Polsce, w tym „karty” czyli mapy geologiczne, prezentował Pusch już w 1828 r. na zjeździe przyrodników w Berlinie. „Atlas geognostyczny Polski” zawiera sześć map. Jest wśród nich mapa geologiczna Królestwa Polskiego i Galicji w skali ok. 1:792 000 i mapa Gór Świętokrzyskich w skali ok. 1:172 800. Opracowane na najwyższym ówczesnie poziomie naukowym, stanowią chwalebny kartę w historii kartografii w Polsce.

W KIELCACH

Od 1816 r., gdy przyjechałem do Polski i odtąd przez ponad 10 lat miejscem mojego zamieszkania były Kielce... - tak zaczyna się pierwszy tom głównego dzieła Puscha. Pobyt w Kielcach to najowocniejszy naukowo - i chyba najszczęśliwszy - okres życia

Strona tytułowa pierwszego tomu „Geognostische Beschreibung von Polen...”. Egzemplarz ze zbiorów biblioteki Oddziału Świętokrzyskiego Państwowego Instytutu Geologicznego w Kielcach

uczonego. To w ciągu tych 10 lat zebrał materiały do wspomnianych wyżej prac. Złożyły się na nie niezliczone obserwacje geologiczne w okolicy Kielc, w promieniu 10 mil i wyniki 15 wypraw badawczych w odleglejsze strony Polski. Dodajmy, że korzystając z faktu, iż granice geologiczne nie pokrywały się z granicami politycznymi Pusch badał i opisywał budowę geologiczną obszaru mieszczącego Polskę w jej historycznych granicach.

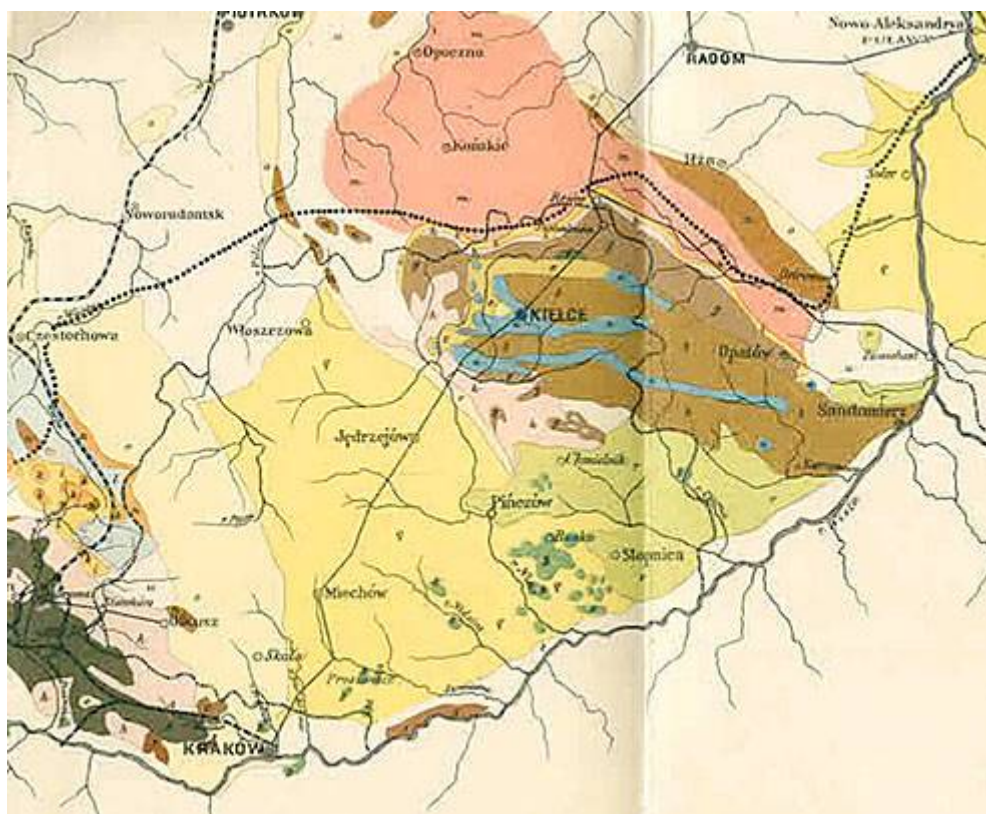
W Kielcach urodziło się pięcioro dzieci Puscha (miał ich co najmniej dziesięcioro, niektóre zmarły w dzieciństwie). Swych potomków wychował na dobrych Polaków i ewangelików. Był też Pusch dobrym kielczaninem. Mimo ogromu zajęć i obowiązków znalazł czas np. na działalność w Komitecie upiększania miasta, który stworzył wizję i rozpoczął prace nad założeniem rekreacyjno-spacerowego ciągu obejmującego Kadzielnę, dolinę Silnicy i park (wówczas ogrody pracowników Dyrekcji Górniczej i uczelni).

W WARSZAWIE

Po likwidacji Akademii i wyjeździe w 1827 r. z Kielc do Warszawy Pusch pełnił wysokie urzędnicze funkcje w administracji górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim, okresowo był bezrobotny (sprzedał wtedy swoją cenną kolekcję geologiczną) i był intendentem warszawskiej mennicy (numizmatycy znają monety z maleńkimi inicjałami J.P.).

Zmarł 2 października 1846 r. i spoczął na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie. Dorobek naukowy Puscha obejmuje kilkadziesiąt publikacji (w tym 8 książek). Pośmiertnie, w latach 1881-1885, ukazały się jeszcze drukiem obszerne i ważne uzupełnienia i

autopoprawki Puscha do jego dzieła o budowie geologicznej Polski.

Fragment mapy geologicznej Królestwa Polskiego J. B. Puscha wydanej pośmiertnie w 1882 r. Oryginał w skali 1:1 008 000

KŁOPOTY Z JĘZYKIEM

Do końca życia nie opanował języka polskiego, Polskę uważał jednak za swoją drugą ojczyznę, a jego dzieci były Polakami - tak napisał o Puschu współczesny geolog, jego wnikliwy biograf, prof. Antoni S. Kleczkowski (1922-2006). Rzeczywiście, miał Pusch kłopoty z polszczyzną. W pisany u schyłku życia podaniu o przyjęcie do pracy czytamy: *Ponieważ ia już 26 lat w służbę Rządową stoi, żadne majątek nie posiada, i oyciec liczny rodziny iestem...*

Swoje najważniejsze prace publikował Pusch w Niemczech, po niemiecku. Kilka polskich publikacji Puscha było albo tłumaczonych (np. skrót geologicznego opisu Polski, ogłoszony w Polsce w 1829 i 1830 r., jeszcze przed jego pełnym niemieckim wydaniem, przetłumaczył profesor chemii i farmacji Adam Maksymilian Kitajewski), albo adiustowanych stylistycznie przez Polaków.

ODKRYWCA GÓR ŚWIĘTOKRZYSKICH

Strona tytułowa skróconego polskiego wydania pracy J.B. Puscha z 1903 r.

Kolejne pokolenia polskich geologów przez 70 lat uczyły się geologii Polski na pracach Puscha. W 1903 r. - w filii kieleckiej drukarni Stanisława Święckiego (1849-1910) w Dąbrowie [Górnicy] - ukazało się wznowienie (skrócone i przełożone na język polski) „Geologicznego opisu Polski...”. Wydawca - znakomity geolog i górnik inż. Stanisław Kontkiewicz (1849-1924) - uzasadniając potrzebę tego wznowienia, pisał w przedmowie, iż sporządzony przez Puscha opis geologiczny naszego kraju niewiele różni się od tego, jaki by można zrobić na obecnym stanie nauki i na zasadzie najnowszych badań.

Do prac Puscha sięga współczesny geolog, gdyż są źródłem rzetelnie i precyzyjnie opisanych spostrzeżeń, cennych zwłaszcza wtedy, gdy dotyczą nieistniejących już dziś kopalń i odsłoneń geologicznych. Na Puscha powołują się wciąż współcześni badacze, gdyż jest odkrywcą i autorem pierwszego naukowego opisu rozmaitych geologicznych faktów. Nazwisko uczonego utrwalone zostało w nazwach licznych skamieniałości.

To są szczegóły. Największą - naszym zdaniem - zasługą Puscha jest po prostu ujawnienie Polakom i światu istnienia ważnej kropki na globusie - Gór Świętokrzyskich (które zresztą nie nosiły jeszcze wtedy tej nazwy) i ich unikatowych geologicznych walorów.

Literatura

- FLESZAROWA R., 1966 - Retrospektywna bibliografia geologiczna Polski

1750-1900. Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.

- GAĞOL J., URBAN J., 2000 - Jerzy Bogumił Pusch prekursorem ochrony geologicznych stanowisk dokumentacyjnych. Przegląd Geologiczny, t. 48, nr 1, s. 55-56.
- KLECZKOWSKI A.S., 1970 - Z lat młodości G. G. Puscha (1790-1816). Prace Muzeum Ziemi, nr 15, cz. I, s. 95-111.
- KLECZKOWSKI A.S., 1972 - Jerzy Bogumił Pusch. Życie i dzieło w okresie Królestwa Polskiego (1816-1831). Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej, seria C, z. 17, s. 123-150.
- KLECZKOWSKI A.S., 1974 - Jerzy Bogumił Pusch - ostatni okres życia i działalności 1830-1846. Prace Muzeum Ziemi, t. 21, Prace z Zakresu Historii Nauk Geologicznych, cz. 2, s. 65-104.
- KLECZKOWSKI A.S., 1980 - Co studiował J. B. Pusch w Lipsku w latach 1810-1815. Prace Muzeum Ziemi, t. 21, Prace z Zakresu Historii Nauk Geologicznych, s. 111-113.
- SŁABCZYŃSKI W., 1988 - Polscy podróżnicy i odkrywcy. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Tekst powyższy jest przeredagowaną i uzupełnioną ilustracjami wersją tekstu opublikowanego na łamach „Gazety Lokalnej” (kieleckiego dodatku „Gazety Wyborczej”) 24-25.07.1993.

